

У Таврійській губернії лікувально-продовольчі пункти розташовувалися в основному на станціях Сюзово-Севастопольської й Джанкой-Феодосійської залізниць. Відомості про їхню роботу, окрім що в Джанкой та Казовці, майже відсутні. Загалом, серед усіх земств найповніше в документальних джерелах розкривається діяльність лікувально-продовольчих пунктів Херсонщини. Кожного року на них реєструвалося в середньому 90 тис. робітників. При медичних оглядах більше 10 тис. із них виявлялися хворими, у тому числі на небезпечні інфекційні хвороби. Цифра хворих залишалася постійною навіть і після поступового скорочення кількості пунктів через нестачу коштів. Це можна пояснити довірою робітників до офіційної медицини і починань земства.

Підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити, що в боротьбі з різними пошестями земські діячі Півдня України проявляли неабияку наполегливість і винахідливість. Для організації санітарного нагляду за сезонними робітниками, як небезпечного джерела розповсюдження інфекційних захворювань, навіть в супереч позиції уряду, вони організували лікувально-продовольчі пункти. Улаштовані на цих пунктах нічліжки та дешеві їдальні сприяли підтримці здоров'я заробітчан, а здійснювані медичні огляди дозволяли виявляти й надавати необхідну допомогу хворим. Таким чином, завдяки лікувально-продовольчим пунктам земствам південноукраїнського краю вдалося уберегти місцеве населення від багатьох епідемій, врятувати життя не одній сотні заробітчан та значно покращити епідеміологічну ситуацію в регіоні.

старший викладач кафедри філософії, історії та українознавства Херсонського державного аграрного університету.

Лазуренко В.М., Вовкотруб Ю.М.

Черкаський державний технологічний університет

ПОКАЗНИКИ ЗАМОЖНОСТІ СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА РОКІВ НЕПУ: ПОЗИЦІЯ СОЮЗНОГО ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА 20-Х РР. XX СТ.

В 20-х рр. XX ст. доволігоспне село України, як і інших союзних республік, наряду з іншими селянськими господарствами було представлено господарствами заможного селянства. Проблема визначення соціально-економічних параметрів даного типу господарства до цього часу залишається недостатньо висвітленою і потребує скрупульозного підходу до його вивчення. В радянські часи над нею тяжіли ідеологічно заангажовані чинники, адже у своїй глибинній суті воно має надзвичайно складне соціально-економічне підґрунтя.

У двадцяті роки минулого століття (та і в наш час), серед переважної більшості дослідників селянства даного періоду, а також тогочасного вищого керівництва держави, так і не було сформульовано єдиного термінологічного визначення, яке б давало чітку характеристику господарства заможного селянства

років НЕПу (1921-1928 рр.). Даному типу господарства давались різні визначення: "куркульське", "глитайське", "мідне", "багате", "велике", "дрібнокашталістичне", "господарство сільської буржуазії", "великоексплуаторського", "заможне" тощо.

Метою даної статті є показ неоднозначної позиції (внутрішньопартійних дискусій) виключно союзного партійно-радянського керівництва та союзних державних установ щодо визначення показників заможності селянського господарства в роки НЕПу.

Визначенням соціального стану селянських господарств займалися різні союзні держустанови – Наркомзем, Наркомфін, Держплан. Їх директиви суттєво впливали, точніше корегували матеріали Центрального Статистичного Управління України (ЦСУ України), яке в своїх висновках відповідало від викладених В. Леніним у тезах до II конгресу Комінтерну з аграрного питання "класоутворюючих ознак": джерело існування, найм робочої сили й тип економічних відносин [1]. При цьому Наркомфін, виходячи із свого головного завдання визначення відсотків (обсягів) оподаткування, використовував як правило вартісні показники, Держплан опирався на власні показники, а ЦСУ особливо починаючи з другої половини 20-х рр. вишукувало серед селян – пролетарів, напівпролетарів тощо [2].

Дане питання стає предметом активних дискусій вищих тогочасних союзних партійних органів. Адже фактично було зовсім незрозуміло, яким чином відрізнити експлуататора-куркуля від заможного селянина чи старанного трудівника, в якому партія тепер наряду з біднотою вбачала свого союзника.

Якщо на початку 1924 р. XIII партійний з'їзд висловився за рішучі заходи проти "куркульства" (особлива увага зверталась на "обмеження експлуаторських тенденцій куркульства") [3], то з розгортанням кампанії "обличчям до села" (сукупність різних заходів, визначених жовтневим пленумом ЦК ВКП(б) 1924 р. щодо поліпшення становища на селі [4]) в окремих представників партійного керівництва склалась діаметрально протилежна думка.

Так, нарком землеробства А. Смірнов на жовтневому пленумі ЦК ВКП(б) (1924 р.) застерігав відносно антигуманних дій проти сильних господарств, так як це призвело б до руйнування продуктивних сил села. Враховуючи запутаний характер дискусій відносно ставлення до куркульства, його заступник А. Свідерський при підбитті підсумків інспекційної поїздки на село 9 вересня 1924 р. стверджував навіть таке: "Куркулі в селі відсутні, їх лише можна підшукати по резолюції XIII з'їзду" [5].

На початку наступного року на засіданні політбюро (3.01.1925 р.) М. Калінін заявив, що поняття "куркуль" не має нічого спільного "із матеріальним становищем" селянина. Так званий "куркуль" "...матеріально найвірогідніше, втрачає надзвичайно менше від середнього робітника... Він живе, у всякому випадку, гірше наших представників в селі... а працює більше, і все таки його називають куркулем" [6]. Інші партійні керівники – А. Смірнов та Г. Сокольников

наголошували на тому, що любий старанний середняк розцінювався місцевими комуністами як “куркуль” [7]. І це не випадково, адже вони, очевидно, за критерій даного визначення використовували констатацію XIV з'їзду ВКП(б) (грудень 1925 р.), в якій зазначалось, що “куркульський прошарок намагається вести і дуже часто веде середняка за собою” [8].

Те, що в тогочасному селі “старанний середняк” існував – це реальний факт – і його, на нашу думку, слід відносити саме до категорії заможного селянства, проте це не давало аж ніяких підстав (окрім, звичайно, політичних) зараховувати його до “куркульства”, тобто до так званого “експлуататора”.

Вперше за десять років більшовицької влади в травні 1927 р. Радою Народних Комісарів СРСР було утворено комісію у складі відповідальних працівників Наркомфіну, Держплану, Комуністичної Академії та ЦСУ яка затвердила методик у визначення соціальної структури населення СРСР [9]. Відповідно до неї все сільське населення було поділено на 4 групи: пролетарі, бідняки, середняки та куркулі. Дана комісія, як бачимо, не виділяє в окрему групу заможне господарство. Очевидно, вона, зважаючи на тогочасну політичну позицію стосовно одноосібницьких прибуткових господарств, вважала, що політичний термін “куркуль” найбільш відповідає визначенню сутності заможних прошарків селянства. За формальними ознаками до групи “куркульських” господарств комісією були віднесені господарства, яким була притаманна хоча б одна з наступних ознак: а) розмір засіву понад установлену для певного району величину; б) понад 3 голови худоби; в) наявність двох строкових робітників, навіть якщо один із них працював не більше півроку; г) володіння підприємством по переробці сільгосппродукції з одним робітником або без робітника в разі, якщо є строковий робітник, зайнятий у будь-яких інших роботах; д) володіння складними сільськогосподарськими машинами або великою кількістю удосконаленого реманенту; е) ведення торгового закладу незалежно від того чи є в ньому наймані працівники чи їх немає [10].

Поява в 1927-1929 рр. чітко визначених кількісних характеристик для однієї з категорій заможного селянства, що визначилося на той час як “куркульство”, на наш погляд пояснюються не науковими досягненнями у розв'язанні питання про соціально-економічне розшарування селянства, а виключно потребою термінового виконання науковцями політичного замовлення правлячої більшовицької партії, яка на той час вже взяла курс на згорання НЕПу та на проведення суцільної колективізації.

Література:

1. Ленін В.І. Первісний начерк тез по аграрному питанню // Повне зібрання творів. – Т. 41. – К., 1974. – С. 162-163.
2. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К., 1995. – С. 116.

3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898-1970. – М., 1970. – Т.4. – С. 77.

4. Там же. – С. 135-140.

5. Венер М. Лицом к деревне: советская власть и крестьянский вопрос (1924-1925 гг.) // Отечественная история. – 1993. – №5. – С. 99.

6. Там же.

7. Там же.

8. XIV съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. – М., 1926. – С. 407.

9. Ларин Ю. Социальная структура СССР и судьба аграрного переселения. – М., 1928. – С. 11.

10. Там же. – С. 17.